

DERRIDA’NIN YAPISÖKÜMÜ

Evren Erman Rutli*

Özet: Jacques Derrida alışılmadık bir filozoftur. İcat ettiği yapı söküm kavramı, radikal bir metin okuma stratejisi olarak Batı uygarlığının tümünde işleyen düşünme mantığını hedef almakta ve bu düşünme mantığındaki temelsizliği ve çelişkiyi gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle ortaya çıktığı andan itibaren yapı söküm kavramı birçok eleştiri, suçlama ve yanlış anlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu makalenin amacı söz konusu yanlış anlamaları ortadan kaldırmaya katkı vermek amacıyla yapısöküm kavramını, Derrida’nın diğer önemli kavramları ile ilişkisi içinde ele alıp değerlendirmek, böylece söz konusu kavramı mümkün olduğunca açıklığa kavuşturmak.

Anahtar Kelimeler: Derrida, yapısöküm, difference, mevcudiyet metafiziği

DERRIDA’S DECONSTRUCTION

Abstract: Jacques Derrida is an unusual philosopher. Concept of deconstruction which is founded by him as a radical strategy of reading, targets logic which processes through all in Western Civilization and aims at reveal contradiction and unfoundedness of this logic of thinking. Therefore, since its foundation, concept of deconstruction have been exposed to a lot of critics, misunderstands and accusations. In this essay, we will try to contribute to annihilation of this misunderstands. By doing that we purpose to clarify concept of deconstruction as possible as.

Key Words: Deconstruction, Derrida, difference, metaphysics of presence

* Yrd.Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü

DERRIDA’NIN YAPISÖKÜMÜ

Giriş

Jacques Derrida, düşünce tarihinin gördüğü en üretken filozoflardan biridir. Üstelik söz konusu üretkenlik yalnızca yazdıkları ile sınırlı değildir. Kısa sayılabilecek bir zaman diliminde çok fazla ürün ortaya koyan Derrida, bununla birlikte çok sayıda kavram icat eden, bu kavramlarla düşünen, felsefe yapan, miras olarak aldığı kavramları ise dönüştürüp kullanan, bunun bir sonucu olarak da felsefeden edebiyata müzikten mimariye psikolojiden pedagojiye, politikadan kültürel yapılara kadar entelektüel dünyanın bütününde cereyan eden çok sayıda tartışmaya, polemiğe yol açan ufuk açıcı bir filozoftur. Bu üretken filozofun şüphesiz en önemli buluşu ise yapısöküm (dekonstrüksiyon) olarak adlandırılan metin okuma stratejisidir.

Söz konusu üretkenlik, amacı Derrida felsefesinin temel kavramları üzerine bir soruşturma yapmak olan bir çalışma için oldukça zorlayıcı koşullar oluşturmaktadır. Filozofun felsefi alanın sınırlarının oldukça uzağına ulaşan ve bu sınırları görünmez etkisi, onun felsefi izini sürmeyi zorlaştırmakta ve birden fazla alanda uzmanlık gerektiren bir iş haline getirmektedir. Bununla birlikte özellikle bu çalışmanın temel odağını teşkil eden yapısöküm pratiğinin – ilerleyen sayfalarda detaylıca gösterilecek olan – tanımlanmaya direnen kendine özgü doğası da tartışmaya “yapısöküm nedir”? türünden klasik bir soruyla başlamayı yasaklamaktadır.

Bütün bunlar Derrida felsefesini ele alan bir çalışmanın öncelikle bir başlangıç problemi ile karşılaşmasının kaçınılmazlığını ortaya koymaktadır: Amacı sözü yerinden etmek ve kavramsallaştırmanın yapısını bozmak olan bir pratik nasıl söz konusu edilmeli, nasıl tanımlanmalıdır? Tanımlanmalı mıdır ya da tanımlanabilir mi? Eğer tanımlanamazsa hangi biçimde ele alınmalıdır? Jacques Derrida’nın yapısöküm (dekonstrüksiyon) adıyla ifade ettiği felsefi pratiği soru konusu yapan bir çalışmanın ilk problematiği belki de bu olmalıdır. Bu sorulara yanıt vermek elbette hiç kolay değildir, hatta tam bir yanıt verilmeyebilir. Ya da yanıt verebilmek için belki de

yapısöküme müracaat etmek, en azından yapısökümsel metin okuma pratiğine tanıklık etmek gerekir. O halde yapısöküm nedir diye sorabilmek için onu bilmek mi gerekmektedir? Bu bir kısır döngü değil midir? Bu durumda yapısöküm, hakkında konuşulmasının imkânsız olduğu bir pratik midir? Peki yapısökümsel metin okumaya tanıklık etmek onu bilmek demek midir? Derrida neredeyse tüm okuyucularını çetrefilli ama bir o kadar da uğraşması enentelektüel bu sourlarla karşılar ve bu okurlardan bazıları söz konusu entelektüel hazdan feragat ederek Derrida'yı ve onun kaşifi olduğu yapısökümsel metin okuma pratiğini çeşitli gerekçelerle suçlar; komik, gülünç bir felsefi kurnazlık, nihilist bir oyun ya da entelektüel bir gevezelik olarak etiketlenir. Okuyucularından bazıları ise bu soruların verdiği entelektüel hazzın büyümesine kapılıp yapısökümü her kapıyı açacak bir anahtar, efsunlu bir yöntem olarak kutsarlar.

Bu makalenin amacı bütün bu kakafoni içinde yapısökümün kendi sesini duyabilmektir. Bu da ancak yapısökümü “iz”leyerek gerçekleştirilebilir. Buradaki iz kavramı, hem Derrida felsefesi açısından hem de bu makalenin yazarı açısından eşlik etme anlamının ötesinde bir anlam taşır. Yapısökümü “iz”leme ona eşlik etme ile birlikte onun izini sürme, onun yokluğunda geriye kalan izleri ortaya çıkarma ve onun alternatif anlamlarını ifşa etme demektir. Ancak böyle bir yaklaşım bize yapısöküm hakkında söz söyleme hakkı verir. Dolayısıyla bu çalışmada ilk olarak yapısökümün içine doğduğu felsefi düşünce iklimi ortaya konacak, daha sonra yapısökümsel metin okuma pratiği, Derrida'nın diğer kavramları ile ilişkisi içinde ele alınacaktır. Son olarak yapısökümün bizde bıraktığı iz ile hesaplaşılacak, bu pratiğin günümüz felsefi tablosunda problematik olarak nereye denk geldiği soruşturulacaktır.

DERRIDA’NIN YAPISÖKÜMÜ

İlk olarak Derrida’nın 1967’de yayımladığı *Ses ve Fenomen* adlı eserinde ortaya çıkan¹ yapısöküm terimi, temel olarak Batı felsefesinin genetiğinde yer alan ve gelenek oluşturmuş hâkim düşünme mantığının işleyişindeki keyfiliği ve temelsizliği göstermeye odaklanan bir metin okuma stratejisini imler. Bu bağlamda yapısökümü radikal bir karşı okuma olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Ancak bu karşı – okuma stratejisi felsefe tarihi içinde belli bir düşünsel yönelimi ya da özel bir disiplini değil, hatta sadece felsefe tarihine ilişkin bir düşünme mantığını da değil, kültüründen siyasetine oradan gündelik yaşam kodlarına kadar bütün bir Batı uygarlığını kapsayan düşünme mantığını muhatap alan bir stratejidir. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra global bir etki yaratan moda kavramlardan biri haline gelmesinin temel sebebi de işte budur.

Mevcudiyet Metafiziği

Yapısökümün yanlış ve temelsiz bulunduğu düşünme mantığı Derrida tarafından mevcudiyet metafiziği olarak adlandırılan ve genel olarak Batı metafiziği olarak bilinegelen bir düşünme mantığıdır. Derrida’nın söz konusu mantığı adlandırırken “mevcudiyet” kavramına yaptığı vurgu anlamlı ve önemlidir. Mevcudiyet fikri, Derrida’ya göre Batı metafiziğinin dayandığı temel belirleyici anlayıştır. Batı metafiziği çerçevesi içinde, düşünmek bir mevcudiyet inşa etmek ya da bir mevcudiyete işaret etmekle aynı anlama gelir. Bu mevcudiyetin temel karakteri de bir merkez tarafından karakterize edilmesidir. Bu bağlamda Batı uygarlığını yöneten düşünme mantığının temel yanlışı her türlü yapının, yönlendirici ve belirleyici bir merkez düşüncesine dayandığına ve bu merkez tarafından belirlendiğine ilişkin varsayımdan kaynaklanmaktadır. Derrida’nın tespitine göre batı uygarlığına has bu hatalı düşünme mantığı kısaca şöyle işer: Varsayılan merkez, kendine yeten, saf bir mevcudiyet olarak düşünülür. Yapının tüm

¹ Françoise Dastur, “Play And Messianicity: The Question of Time and History In Derrida’s Deconstruction” *A Companion to Derrida* iç. ed.Zeynep Direk, Leonard Lawlor, Wiley Blackwell Pub. Oxford, 2014, s.180

elemanları son tahlilde bu merkeze göre değerlendirilir, tanımlanır ya da bu merkezde yer aldığına inanılan sabit mevcudiyete indirgenir. Dolayısıyla bütün yapı bu merkeze göre “var” edilir.² Merkezde yer alan bu mevcudiyet, tüm yapıyı belirleyen, dolayısıyla herhangi bir yapı için kurucu bir öge olarak düşünüldüğünden, sabit bir merkeze sahip olmayan hiçbir yapı dikkate alınmaz. Bu yüzden bir yapı, kurum ya da metin hakkında konuşmanın tek koşulu onun bir mevcudiyet olarak var olması yani bir merkeze sahip olmasıdır. Bir merkeze sahip olmayan ve bu merkez tarafından belirlenmemiş bir yapı ise “mevcut” değildir. Bu nedenle de hakkında düşünmenin imkânsız olduğu bir yapı olarak görmezden gelinmeli ve dışarıda bırakılmalıdır.³

Derrida, mevcudiyet metafiziğinin genetiğinde bulunan bu merkez takıntısının şiddet içerdiğini ifade etmektedir. Ona göre Batı felsefesinin düşünme mantığını belirleyen mevcudiyet varsayımı ancak kavramlara şiddet uygulayarak ve önceden varsayılan bir mevcudiyet ekseninde birini diğerlerine tercih edip öne çıkararak temellendirilir. İşte yapısökümsel metin okuma tekniğinin öncelikli hedefi şiddete dayalı bu düşünme mantığının temelsizliğini ve dolayısıyla uyguladığı şiddetin haksızlığını ifşa etmektir. Bu hedef doğrultusunda mevcudiyet metafiziğinin merkez varsayımı içerisinde görmezden gelinen, ötelenen ve dışarıda tutulan tüm unsurları öne çıkarmak amaçlanır.⁴ Yapısökümsel metin okuma stratejisi mevcudiyet metafiziğine kaydedilmiş metinlerde öne çıkarılan kurucu merkez yerine, dipnotlarda ya da kıyıda köşede kalmış kavram ya da ifadelerin de paradoksal olarak metnin kurucu merkezi olabileceğini göstermeye çalışır.⁵

² Derrida, Jacques, “Structure, Sign and Play in the Discourse Of The Human Sciences”, *Writing and Differance* iç. çev. Alan Bass, s. 351

³ a.g.e. s.352

⁴ Jacques Derrida, *Positions* trans. Alan Bass, Chicago, The University of Chicago Press, s.49

⁵ Christina Howells, Derrida: *Deconstruction from Phenomenology to Ethics*, Polity Press. 1999, s.2

DERRIDA’NIN YAPISÖKÜMÜ

Derrida’nın mevcudiyet metafiziği olarak adlandırdığı ve temel karakteristiğinin bir merkez tasavvuru olduğunu ifade ettiği düşünme mantığı ona göre düalist bir yapıya sahiptir. Yani, mevcudiyet metafiziği kavramsal hiyerarşiler ve kavram karşıtlıkları kurarak düşünür. Bu bağlamda merkez de bu kavram hiyerarşilerinin tümünü yöneten doğal, saf, basit, kendi kendine yeten temel ilke ya da köken olarak anlaşılır. Derrida’ya göre bir metnin ya da yapının metafizik olmasının ölçütü onların bu mevcudiyet ya da merkez düşüncesinin hâkimiyeti altında olmasıdır. Bu metafiziksel yapılar bir yandan mevcudiyet fikrinin hâkimiyeti altındadırlar diğer yandan ise bu mevcudiyet fikrinin üretim sürecine aktif olarak katılmaktadırlar.⁶

Bu şekilde kendi kendini sürekli yeniden üretip güçlendiren mevcudiyet metafiziği sürekli farklı kılıklarda kendini tekrar eden bir prosedüre göre işer. Söz konusu prosedüre göre kavram ikiliklerini oluşturan unsurlardan birinin merkezde yer aldığı kabul edilen saf mevcudiyetle doğal bir bağlantısı olduğu varsayılır. Bu doğal ilişki varsayımına dayanarak söz konusu unsur ikiliğin karşıt kutbuna göre daha ayrıcalıklı, değerli, doğal ve gerçek olarak öne çıkarılır. Diğer unsur ise türemiş, değersiz ve ikinci olarak etiketlenir. Yapıyı kurma amacının daha baştan, varolduğuna koşulsuzca inanılan mevcudiyeti temsil etmek ya da ona ulaşmak olduğu düşünüldüğünde bu mevcudiyetle ilişki içinde olmayan bu “ikincil” öge üzerinde düşünölmeye değmeyecek, değersiz bir şey olarak görölecektir. Söz konusu ikincil ya da türemiş unsur, araştırmacıyı ya da okuyucuyu doğru yoldan saptıran zararlı ya da en azından oyalayıcı bir varlık olarak kabul edilir. Bu bakımdan da sadece değersiz değil aynı zamanda tehlikeli bulunur.

⁶ Derrida, “Ousia and Gramme”, *Margins of Philosophy* iç. çev. Alan Bass, The Harvester Press. 1982. Chicago, s.32

Derrida yapısını sökmeyi amaçladığı bu prosedürün sadece felsefi ya da epistemolojik bir süreç olmadığını aynı zamanda etik, siyasi ve kültürel bir karakter de arz ettiğini, bu nedenle de sadece Batı felsefesi ile sınırlı olmadığını, her yönüyle bütün bir Batı uygarlığını içine alan bir düşünme mantığını kapsadığını ifade eder. Bu bakımdan yapısökümsel metin okuma stratejisini salt teknik bir biçimde yazınsal bir eleştiri olarak değerlendirmek eksik bir yaklaşım olacaktır. Mevcudiyet fikrinin imkânsızlığını, dolayısıyla bu fikre dayanan tüm yapıların temelsizliğini göstermeyi hedefleyen yapısökümsel okuma, Batı uygarlığını ahlaki, siyasi ve kültürel yapılarını da temelsiz bırakacak bir pratik olarak değerlendirilmelidir.⁷

Yazı- Söz Karşıtlığı

Derrida'ya göre, oluşturduğu kavramsal hiyerarşiler yoluyla işleyen mevcudiyet metafiziğinin en etkili ve belirleyici hiyerarşik yapısı söz ile yazı arasındaki ikiliktir. Bu nedenle Derrida, Batı metafiziğine ilişkin düşünme mantığını ses merkezci bir yapı olarak tanımlar. Buna göre mevcudiyet metafiziği kendisini kuran kavram ikiliğinde sözü yazıya göre daha ayrıcalıklı olarak konumlandırır. Zira söz kendini bir mevcudiyete dayandırmakta yazı ise aksine, bu mevcudiyetin yokluğunu gerektirmektedir. Bu düşünme mantığı uyarınca söz ile sözün ifade ettiği anlamın kurucusu arasında doğal ve doğrudan bir ilişki varken yazı bu dolaysız ilişkiyi ortadan kaldırarak kendini var kılar. Bu nedenle yazı mevcudiyet metafiziğine ait metinler uyarınca hep ikincil, türemiş ve hakikatle bağlantısı kopmuş olarak ele alınır.

Derrida'nın yazı-söz karşıtlığına yüklediği bu belirleyici ve kurucu işlev yapısökümün de dilsel bir pratik olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarır. Gerçekten de Derrida bu hiyerarşinin belirleyiciliğinin verdiği yönelimle ilk olarak dilsel yapıya odaklanır.

⁷ Kasım Küçükcalp, *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida*, Sentez Yay. S.16

DERRIDA’NIN YAPISÖKÜMÜ

Yapısökümsel düşün yönelimine göre dil, mevcudiyet metafiziğinin hem üzerinde kurulduğu hem de bu düşüncenin temelsizliğini gün yüzüne çıkaracak olan alandır.

Derrida’nın dile yüklediği mevcudiyet metafiziğini deşifre edici işlev, özellikle tüm dilsel yapıların belli bir kurala göre işlediği fikrine dayanmaktadır. Bu bağlamda F. Saussure’ün dilin tamamen uzlaşımsal göstergelerden oluştuğu fikri yapı sökülme açısından kurucu niteliğe haiz bir fikir olarak değerlendirilmelidir. Dilsel yapının temel birimi olarak göstergenin nedensizliği fikri Derrida’ya mevcudiyet metafiziğinin temelsizliğini düşündürmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu bakımdan F. Saussure’ün dilsel gösterge kavramına ilişkin fikirlerine daha yakından bakmak yapısökümsel metin okuma pratiğini takip etmek açısından elzemdir.

Saussureci dil kuramına göre göre dilsel sistem, birbirleriyle çok farklı ilişkiler içinde olan çok sayıda göstergeden oluşan uzlaşımsal bir dizgedir.⁸ Dolayısıyla dilsel sistemin temel ögesi de bu göstergelerdir ve bir işitme imgesi ile bir kavramın doğal olmayan ama uzlaşımsal biraradalığından meydana gelir. Bu iki öge gösteren ve gösterilen adı verilen temel dilsel öğelerdir.. İşitsel imge gösteren, bu işitsel imgeye karşılık gelen kavramsal unsur ise gösterilen olarak adlandırılır. Dilsel anlam ancak bu iki ögenin birleşmesi sonucunda ortaya çıkan bütünlükte açığa çıkar.

Saussure’e göre dilin atomik ögesi olan göstergenin birinci özelliği uzlaşımsal olmasıdır. Dilsel gösterge nedensizdir. Yani gösteren ile gösterilen arasında zorunlu bir bağ yoktur. İşte bu zorunsuzluk Derrida’nın yapısöküm kavramına temel olacak önemli bir tespit olarak ortaya çıkmaktadır. Zira gösteren ile gösterilen arasındaki bağın nedensiz olması, yani anlamın sadece sesin ya da sadece düşüncenin kendisinden değil bu

⁸ Bredin, Hugh, “Sign and Value in Saussure” *Philosophy*, Vol.59 no. 227 S.67

ikisi arasındaki uzlaşım sal ilişkid en doğuyor olması bir göstergeyi diğ erinden ayıran şeyin de bu ilişkisellik düzlemi olduğu sonucunu doğurmaktadır. Daha basit bir ifade ile bir göstergeyi diğ erinden ayıran ve onu anlamlı kılan şey, göstergenin gösterdiğı şey ile kurduğu doğal ilişki değıl, dilsel sistemin diğ er öğeleri ile olan farkıdır. Bu tespit söz konusu dilsel sistemde sabit bir noktadan bahsetmeyi imkânsız kılar. Göstergeler her zaman karşılıklı olarak birbirlerini belirler ve bir göstergenin kastettiğı anlam ancak diğ er göstergelerle arasındaki farkta açığ a çıkar. Dil iş te bu dinamik farklılaş ma sürecinin oluşturduğu bir dizge olarak anlaşılmalıdır.⁹

Saussure'ün Derrida'nın yapışöküm pratiğı açısından belirleyici olan tespiti ise dilin eşşüremli bir yapıya sahip olduğu saptamasıdır. Saussure'e göre nedensiz göstergelerden oluş an dil içinde zamansal değış ime direnç gösterbilecek sabit bir nokta yoktur. Gösterge zamansaldır. Bu nedenle dilin incelenmesi ancak salt o anda geçerli olan göstergeler sistemi içinde mümkün olabilir.

Derrida Saussure'ün bu tespitlerinden yola çıkarak, dilde anlamın sınırsızlığı fikrini geliştirir. Buna göre dil belli bir amaca doğru yönelmez, o bağlantısaldır. Dolayısıyla sistemin herhangi bir unsurundaki değış ime bütün bağlantısallığı değıştireceğ inden her öge yeniden ve yeniden değış ecektir. Her değış imle birlikte bir yeniden oluş um hatta yeniden kurulum söz konusudur. Bu sistem içerisinde bir başlangıç ya da bir sondan bahsetmek imkansızdır. Sadece bir öğenin diğ erinden farkından söz edilebilir.

Bir son ya da başlangıç fikrinin ortadan kalkması ve fark kavramının bu belirleyiciliğı Batı metafiziğ inin merkez ya da köken konusundaki ısrarının da temelsiz olduğu sonucunu kendiliğ inden doğuracaktır. Batı metafiziğ inin kavramlar arasında kurduğu hiyerarşik yapının temelsizliğı de söz konusu tespitlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. O halde bu

⁹ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri* çev. Berke Vardar, Multilingual Yay. 2001, İstanbul, s.177

DERRIDA’NIN YAPISÖKÜMÜ

düşünme mantığının sonucu ortaya çıkan Batı kültürünün, yazı karşısında sözü, kadın karşısında erkeği, siyah karşısında beyazı vs.. öne çıkarmasını gerekçelendirecek hiçbir ölçüt söz konusu değildir. Bu ayrımlar ve ayrıcalık tanımların hepsi keyfidir ve bu bakımdan göz ardı edilen unsurlara uygulanan bir şiddeti içermektedir. Derrida’nın akıl yürütmesinin sonucu çarpıcıdır: Batılı düşünme biçimi kesin bir şiddete dayanmakta ve her edimiyle bu şiddeti yeniden üretmektedir.

Derrida sabit bir anlamın imkânsızlığını bu şekilde kanıtlayıp, Batılı düşünme mantığını bütün olarak mahkûm ettikten sonra, yeni bir düşünme mantığı geliştirmeyi dener. Zira artık dil ve dil tarafından üretilen kültür, sabit olan, zamana karşı direnen ve aynı kalan bir mevcudiyet varsayımından türetilemez. Bu nedenle yeni oluşturulacak düşünme mantığı da artık bir anlam arayışı olarak karakterize edilemez. Bunun yerine belirleyici ölçütler artık fark, mevcut olmama ve anlamın ertelenmesi olacaktır.

Bu durumda oluşacak bu yeni dilsel yapının temel koşulu anlamlı bir şey söyleyememeyi göze almaktır.¹⁰ Yeni ve şiddet içermeyen bir düşünme mantığı geliştirmenin önemli bir koşulu da dilin bir göstergeler oyunundan ibaret olduğunu kabul etmektir. Köken ya da merkezden yoksun bir göstergeler oyunu olarak dilde anlam da sürekli ertelenmek durumundadır. Mutlak bir anlam yok ise ve her gösterilen sistem içindeki başka bir unsura işaret ediyorsa bu sistem içerisinde sabit mevcudiyetlerden değil izlerden bahsetmek gerekir.¹¹ Her gösteren bir başka gösterilenin izidir, ancak izi gösteren olan gösterilen de bir başkasının izi olarak vardır. Bu dilsel oyun fikri kuşkusuz Batı metafiziğini besleyen sabit ve değişmez hakikat iddiasının da üstünü çizmekte ve geçersiz kılmaktadır.

¹⁰ Jacques Derrida, *Implications, Positions* iç. s.14

¹¹ a.g.e. s.14

Anlamı Ertlemek: *Differance*

Derrida söz konusu dilsel göstergeler oyununu ifade etmek için ayırım ya da fark yerine aynı kökten türeyen ancak kendi icadı olan başka bir terim önerir: *Differance*. *Differance*, ses merkeziliği ya da logos merkeziliği içermeyen ve dilin anlamı erteleyen yapısına vurgu yapan bir kavramdır. Bu bakımdan Batı metafiziğinin temelinde yer alan şiddeti de gözler önüne serecek bir karaktere sahiptir. Derrida, söz konusu terimi Latince *differe* kavramından gelen ve farklı iki anlamı olan *differer* fiilinden türettiğini ifade eder.¹² Söz konusu kavram hem ayırım, aynı olmama, fark gibi anlamları içerir hem de erteleme, gecikme, yedek gibi anlamlara gelmektedir. Birinci anlam *difference* terimi tarafından karşılanırken ikinci anlam *difference*'in unuttuğu ya da görmezden geldiği bir anlamdır. Bu yüzden Derrida söz konusu dilsel sistemi göstermek için, temeli şiddete dayanan *difference* kavramı yerine her iki anlamı da içeren *differance* terimini tercih eder.

Derrida'nın tercih ettiği bu yeni terim, var oluşu itibariyle bile Batı metafiziğinin ses merkeziliğine bir tepkiyi imler. Zira *differance*'ın *difference* ile tek ortaklığı aynı kökten gelmeleri değildir. Bu iki kavram, aynı zamanda sözel olarak birbirlerinden ayırt edilemezler. Başka bir deyişle telaffuzda aynıdırlar. Aralarındaki fark sadece yazıda belirgindir. Dolayısıyla bu karakterize edici farkı anlamak için yazıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle Derrida'nın bu terime yaptığı vurguyu yazı – söz karşıtlığının çözümlenmesi bağlamında değerlendirmek gerekir.

Derrida'ya göre *differance* yukarıda ifade edilen dilsel oyunu mümkün kılan zemindir. Ancak burada zemin kavramı dikkatli kullanılmalıdır. Zira bu kavram sabit bir yer ya da mekâna göndermede bulunmaz. Üzerindeki dilsel yapı oynayıp, ilişkiler ağı değişikçe zemin de

¹² Derrida, *Differance* s.51

DERRIDA’NIN YAPISÖKÜMÜ

değişmektedir. Differance dilsel sistemi üreten oyunun devinimidir. Ayrımlar üretirken kendisi de bu ayrımlar oyununun içinde yer almaktadır.

Bu noktada differance’ın aynı anda işaret ettiği iki anlamın da aslında yazının özellikleri olduğuna vurgu yapmakta fayda vardır.¹³ Zira yazı, daha önce gösterildiği üzere gösteren ile gösterilen arasındaki bağı kesildiği noktada devreye girer. Başka bir deyişle anlamın ertlenmesini gerektirir. Yazılı metin her zaman onu üreten mevcudiyetin yokluğunda işler, dolayısıyla anlamın sonraya bırakılmasını ertelenmesini gerektirir. Bu ertleme ve mevcut olmama anlamlarını birlikte içermesi bakımından dilsel oyunu yöneten zemin olan differance’ın temelde yazı ile ilgili bir pratik olduğu tespiti yanlış olmasa gerektir.

Özellikle yazı ile mevcut olmama arasındaki ilişki yapısöküm pratiği açısından belirleyici öneme haizdir. Yazı sürekli bir orada olmama durumunu imler. Başka bir deyişle yazı aslında hep sonraya bir iz bırakma edimidir.¹⁴ Yazı hep bir “orada olmama” durumu ile birlikte var olur. Eğer alıcı ve verici, konuşan ve dinleyen, anlamı aktaran ve alan aynı anda aynı yerde mevcutsa yazı kullanılmaz. Yazı bir “orada olmama” durumunda iletişimin devamını sağlama işleviyle karakterize edilir. Derrida bu mevcut olmama durumunu radikalleştirir ve hiçbir biçimde hiçbir mevcudiyetin olmadığı durumlarda bile yazının okunabilir olarak kaldığını, bu bakımdan da anlamı sonsuzca ertlenmesini mümkün kıldığını ifade eder. O halde dilsel anlam üretme oyunu olan differance gerçek anlamda sadece yazıda işler. Bu durumda yazı söz dâhil tüm anlam oyunları için temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmakta, bu da Batı metafiziğinin köküne işlemiş yazı – söz karşıtlığını ve söze verilen ayrıcalığı ters yüz etmektedir.

¹³ Derrida Jacques, “Implications” *Positions* iç. trans. Alan Bass, Chicago, The University of Chicago Press, s.8

¹⁴ Jacques Derrida, “Signature Event Context”, *Limited Inc.* iç. Northwestern Uni. Press. S.7

Differance bize sözün şiddetine dayalı sistem yerine yazının özgür oyununu verir. Üstelik bunu söz merkezli sistemin kendi kavramsal yapısından yola çıkarak yapar. Dolayısıyla mevcudiyet metafiziğinin temel varsayımı olan ses merkeziliğin temelsizliğini ifşa edilir daha sonra tüm ilişkiler, tersi geçerli olacak şekilde yeniden tesis edilir. İşte yapısökümsel işlem de bu şekilde gerçekleşir.

Derrida'ya göre tüm gizleme çabalarına karşın differance mantığı Batı metafiziğine ait bütün metinlerin, kültürel yapıların ve kurumların altında işlemektedir. Yapısökümsel metin okuma işte tüm bunların altında yatan bu differance mantığını ortaya çıkaracak dinamikleri harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu ifşayı da metni ya da yapıyı yöneten kavram hiyerarşilerine ve bu hiyerarşilerin şiddete dayalı doğasına odaklanarak gerçekleştirir. Derrida'ya göre bu kavram hiyerarşileri felsefe tarihi boyunca farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Platon'da "pharmakon" kavramı ile, Kant'ta parergon kavramı ile Saussure'de gösterge, Rousseau'da ise eklenti kavramı ile ortaya konan hep aynı mantıktır. Bu kavramların her biri, sınırsız anlam zincirinden soyutlanarak tek bir anlama indirilir ve bu anlam doğrultusunda kapalı bir sistem oluşturulur. Derridacı yapısöküm ise metinde yer alan bu sistemin altındaki temel mantığın doğal değil ilişkişel olduğunu göstererek, metnin kastettiği anlamı içinden çıkılmaz bir durum ile karşı karşıya bırakır. Bu içinden çıkılmaz durum, karar verilemez durumlar olarak idrak edilir.¹⁵

Burada karar verilemezlik kavramı oldukça önemlidir ve yapı sökümlüğün salt olumsuz ya da yıkıcı olmayan doğasına göndermede bulunur. Yapısökümsel metin okuma yapısını söktüğü metinde kurulan temel yapıyı önce dağıtır sonra yapının sonsuz defa kullanılabilir olduğu varsayımı temelinde, olduğundan bambaşka bir biçimde yeniden kurar.¹⁶ Böylece

¹⁵ Christopher Norris, "Metaphysics" *Understanding Derrida* iç. edt. Jack Reynold, Jonathan Roffe, Continuum Pub. 2004, New York s.21

¹⁶ Jacques Derrida, "Positions". s.41

DERRIDA'NIN YAPISÖKÜMÜ

metnin başta söylediği ile ikinci okumada ortaya çıkan anlam arasında karar vermek imkânsızlaşır. Dolayısıyla o, nesnesini tamamen tüketen, onu yok eden klasik bir eleştiri olarak ele alınmamalıdır. Bu bakımdan yapısökümün nihilist bir tavır alma ya da her şeyi yok sayan bir yaklaşım olduğu iddiasının bir yanlış anlama olduğu söylenebilir.

Yapısökümün nesnesi ile ilişkisi onu özgün kılan temel unsurdur. Derrida söz konusu ilişkiyi miras kavramı ile açıklamaya girişir. Yapısökümün kendi eleştiri uğrağı ile ilişkisi klasik özne – nesne, dost – düşman, yazar – okuyucu ya da metin – eleştirmen ikilikleri tarafından tüketilemeyen dahası bu ikilikler tarafından açıklanamayan bir ilişkidir. Derrida kendi konumunu söz konusu geleneğin sınır çizgileri olarak belirler. Yapısöküm eleştiri odağının ne içinde ne de dışındadır. Derrida'ya göre Batı metafiziğinden ve onun kavramsal çerçevesinden tamamen kurtulmayı beklemek boşuna bir çaba olur. Zira söz konusu kavramsal çerçeve Derrida'nın kendisinin de içine doğduğu ve yetiştiği kültürel ve dilsel ortamın genetiğine kazanmıştır. Batılı felsefe yapma biçimi, sahip olduğu kavramsal dağarcık dışında bir dille ve başka kavramlarla düşünmeyi bilmemektedir. O halde düşünmek ve felsefe yapmak için bu kavramlara hala ihtiyaç vardır. Yapısöküm dâhil tüm felsefe yapma denemeleri söz konusu kavramlara muhtaçtır. Demek ki yapılması gereken bu kavramları tümünden reddetmek değil başka bir düşünme mantığı ile yeniden ele almak ve başka bağlamlara açmaktır. Bu bakımdan Derrida, Batı metafiziği tarihini kendi felsefesini üzerine inşa etmek için yıkılması gereken bir sistem olarak değil, önünde bir şekilde hazır bulduğu ve kendi müdahalesi ile yeniden canlandırdığı bir miras olarak ele alır.¹⁷

Derrida'ya göre bu yaklaşım kendisiyle metafiziğin yıkıcı eleştirmenleri olarak adlandırdığı Nietzsche, Heidegger, Hegel ve Freud gibi

¹⁷ Julian Wolfreys, *Derrida: A Guide For the Perplexed*, Continuum Pub. London, 2007 S.23

filozofların arasındaki temel farktır.¹⁸ Bu filozofların temel yanlışı metafiziğin kavramlarını tümünden ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Oysa Derrida önünde bulunduğu bu miras dışında düşünülecek ya da konuşulacak bir şey olmadığını farkındadır. Dolayısıyla Derrida'ya göre yapılması gereken dışsal değil içsel bir eleştiridir. Bu da ancak sıkı bir metin okuma yoluyla gerçekleşebilir. Derridacı yapısökümün temelinde bir metin okuma stratejisi olarak geliştirilmesinin ana nedeni de işte budur.

Bu doğrultuda yapısöküm iki aşamalı bir radikal eleştiri olarak ele alınmalıdır. Birinci aşama bozma ikinci aşama ise yeniden inşa etme aşamasıdır. Birinci aşamada ele alınan metnin yapısı bozulur. İkinci aşamada ise bambaşka bir bağlamda metin tekrar inşa edilir. Her iki aşamada da malzeme, metni kuran kavram dağarcığından başka bir şey değildir. İkinci aşamada ortaya çıkan yeniden kurma işlemi kendini bir hakikat iddiası olarak dayatmak yerine sonsuz anlamlar zinciri içinde bir iz olarak yeni olası anlam zincirlerine bırakır. Bu bakımdan yapısöküm salt bir yıkım olarak değil sürekli yeni yapılar kurma imkânını canlı tutmak için, başka bir deyişle difference oyununun devamı için işleyen bir yapı sökme edimidir.¹⁹

Yapısöküm kavramının teknik olarak tercihi de bu salt olumsuz olmama durumuna vurgu yapma çabasının bir ürünüdür. Derrida bu noktada bu kavram açısından ilham aldığı Heidegger'den farkını söz konusu yıkıcı olmama temelinde açıklar: “ *Daha başka şeylerin yanında, Heideggerci Destruktion ya da Abbau sözcüklerini çevirmeyi ve kendi konuma uyarlamayı diliyordum... Ama Fransızcada “yıkma” (destruction) terimi çok açık bir biçimde bir hiçlemeyi, önermiş olduğum Heideggerci yorumdan ya da okuma türünden çok belki de Nietzscheci yerle bir etmeye (demolition)*

¹⁸ Derrida, Positions

¹⁹ Derrida, Positions.41

DERRIDA'NIN YAPISÖKÜMÜ

daha yakın olumsuz bir indirgemeyi içeriyordu. Böylece bu terimi dışladım.”²⁰

Sonuç olarak yapı sökümleri klasik anlamda yıkıcı bir eleştiriden ziyade verili olanda zaten içerilen ama bir şekilde üzeri örtülen alternatif hakikatleri ifşa etmeyi hedefleyen bir metin okuma stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan onun dışsal bir yöntem ya da müdahale yerine içsel bir izleme ya da eşlik etme olarak değerlendirilmesi de daha doğru olacaktır. Yapisökümsel metin okuma marifetiyle metni yöneten ve tüm yapısal ilişkileri kendisine göre belirleyen kavramsal çerçevenin keyfi olduğu gösterilir. Bu ifşa ancak ve ancak mevcudiyet metafiziğinin kavramsal yapısı içerisinde kalarak yapılabilir. İşte bu nedenle yapısöküm herhangi bir metne ya da yapıya dışarıdan müdahale ederek onu ortadan kaldıran ya da ona zarar veren bir yöntem değil, metnin kendi kendisini ortadan kaldıran dinamiklerin ortaya çıkışına eşlik eden ve metnin içinden işleyen alternatif bir okuma olarak değerlendirilmelidir. Bu özelliği ile yıkıcı, kötümser ya da umutsuz bir tavır yerine tamamen olumlu ve geliştirici bir tavır olarak okunmalıdır.

Sonuç Yerine

Yapisökümsel metin okuma pratiği yapısını söktüğü yapı ile kurduğu ilişkinin aynısını kendi muhatabından da bekler. Hatta kendi okuyucusunu bu ilişkiye mecbur bırakır. Onun “nedir?” sorusuna olan ısrarlı direncini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Yapisöküme yapılacak dışsal bir yergi ya da övgü ona gerçekten nüfuz etme şansını daha baştan yitirmektedir.

Yapisöküm kavramına getirilen belki de en önemli eleştiri, onun sabit bir kavramsal çerçeve ortaya koy(a)maması ve bu nedenle de aslında bir şey söylemiyor olmasıdır. Bu eleştiriye göre yapısökümün sabit bir anlam ya da zamana direnen bir mevcudiyet olmadığı yönündeki tespiti bir

²⁰ Derrida, Jacques, “Japon Bir Dosta Mektup” *Toplumbilim Dergisi*, say. 10 Ağustos, 1999, çev. Meda Atıcı - Mehveş Omay, s. 186

anlam arama çabasının da reddini içerir. Bu eleştirinin vardığı sonuç, yapısökümün anlam ifade eden herhangi bir cümleyi sürekli reddedeceği dolayısıyla anlamlı bir yapıyı hiçbir zaman kuramayacağıdır. Bu makalede ortaya konan yapısöküm portresinin söz konusu eleştirinin yanlış olduğunu gösterdiğini umuyoruz. Yapısökümün bir şey söylemediği iddiası bir bakıma doğrudur. Ancak bu, ne söylenecek hiçbir şeyin olmamasından ne de her şeyin aynı oranda söylenebilir olmasındandır. Yapısökümsel metin okuma anlamlı bir ifadenin imkânını reddetmez. Anlamın sabit olmaması anlamı hiçbir şeyin olamayacağı iddiasını içermediği gibi bu iki iddia arasında mantıki bir ilişki de yoktur. Bu eleştiri, sabit olmanın, zamana karşı dirençli olmanın bir anlama sahip olmanın özsel özelliği olduğuna ilişkin yanlış varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımdan hareketle yapısökümü eleştirmek, yapısökümün açtığı yoldan hiç gitmemiş olmak demektir. Yapısökümsel metin okumanın tedirgin edici rengi, söylenecek şeyin söylenebilecek tek şey olmadığı bilincinin verdiği genel bir tedirginliği taşımaktadır.

Söz konusu tedirginlik aslında felsefeye düşünmenin temel koşuludur. Zira bu tedirginlik olmadan varılacak tek yol sonu şiddettir. İçinde yaşadığımız dönem Derrida'nın yapısökümsel metin okumasının dayandığı bu basit gerçekliği haklılaştıran örneklerle doludur. Özellikle içinde yaşadığımız dünyada tek gerçek felsefi sorun şiddet sorunudur ve söz konusu sorun hakkında klasik düşünme yöntemleri iflas etmektedir. Yeni bir düşünme mantığına duyulan ihtiyaç artık görmezden gelinemeyecek bir aciliyet olarak ortaya çıkmaktadır. İşte yapısökümsel metin okumayı işleten düşünme bu yeni mantık için iyi bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Zira, yapısökümsel metin okuma bize kavramsal ya da deneysel düzlemde yaşanan tüm bu şiddetin, kendi kurduğumuz yapılar konusunda içten içe yaşadığımız tedirginliği örtme çabasının bir sonucu olduğunu göstermektedir. Kendi hakikatimizden tedirgin olmak ve bu tedirginliğin

DERRIDA'NIN YAPISÖKÜMÜ

izinden giderek farklı olana kapı açmak giderek içine battığımız şiddet ikliminden çıkmak için güçlü bir alternatif olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Bredin, Hugh, "Sign and Value in Saussure" *Philosophy*, Vol.59 no. 227
s.67

Dastur, Françoise, "*Play And Messianicity: The Question of Time and History In Derrida's Deconstruction*" A Companion to Derrida iç.
ed.Zeynep Direk, Leonard Lawlor, Wiley Blackwell Pub. Oxford,
2014, s.180 – 193

Derrida Jacques, "Positions" *Positions* trans. Alan Bass, Chicago, The
University of Chicago Press

Derrida Jacques, "Implications" *Positions* trans. Alan Bass, Chicago, The
University of Chicago Press

Derrida, Jacques, "Japon Bir Dosta Mektup" *Toplumbilim Dergisi*, say. 10
Ağustos, 1999, çev. Melda Atıcı - Mehveş Omay

Derrida, Jacques, "Signature Event Context", Limited Inc. Northwestern
Uni.

Press

Derrida, Jacques, "Differance" *Margins of Philosophy* iç. çev. Alan Bass,
Chicago The Harvester Press. 1982. pp.1-28

Derrida, Jacques, "Ousia and Gramme" *Margins of Philosophy* iç. çev. Alan
Bass, Chicago The Harvester Press. 1982. pp.29-68

Derrida, Jacques, *Structure, Sign and Play in the Discourse Of The Human*

- Howells, Christina, *Derrida: Deconstruction from Phenomenology to Ethics*, Polity Press. 1999
- Küçükalp, Kasım, *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida*, Sentez Yay
- Norris, Christopher, “Metaphysics” *Understanding Derrida* iç. edt. Jack Reynold, Jonathan Roffe, Continuum Pub. 2004, New York
- Saussure de Ferdinand, *Genel Dilbilim Dersleri* çev. Berke Vardar, Multilingual Yay. 2001, İstanbul,
- Wolfreys, Julian, *Derrida: A Guide For the Perplexed*, Continuum Pub. London, 2007

